

સ્નેહી હરિભાઈ પરમારનું જન્મસ્થળ અમરેલી જિલ્લાનું સનાળિયા છે. તેઓ બગસરાની મેઘાણી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે ફરજ બજાવે છે. સરળ, બોલચાલની ભાષામાં લખાયેલી એમની ગઝલો ખૂબ જ લોકપ્રિય બની છે. ‘પીડા પર્યત’, ‘યદા તદા ગઝલ’ તેમના ગઝલ સંગ્રહો છે.

કવિએ આ ગઝલમાં સભામાં, એટલે કે માનભર્યા સ્થાનમાં, બેસવાની લાયકાત શામાંથી મળે છે તેનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે. બીજાને માટે સંવેદના, મોટા સ્થાન ઉપર પહોંચીએ ત્યારે પણ પોતાની લાયકાત વિશે સજાગ થઈ જાતને પૂછવું, યોગ્યતા ન લાગે તો સભામાંથી ઊઠી જવું એનાં નિખાલસ ચિત્રો કવિએ અલગ અલગ શેરમાં રજૂ કર્યા છે. આ રીતે મનુષ્યના મહિમાનો આધાર વર્ણવ્યો છે. પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો દ્વારા કવિએ જાણે જાત-તપાસ રજૂ કરી છે. દરેક મનુષ્યે જાતને પૂછવા જેવા આ પ્રશ્નો છે એમ પણ સૂચવાય છે.

કોઈનું પણ આંસુ લૂછ્યું હોય, તે બેસે અહીં  
ને પછી છાતીમાં દુખ્યું હોય, તે બેસે અહીં.

સૂર્ય તપતો હોય એનો મધ્યમાં ને તે છતાં  
કોઈનાં ચરણોમાં ઝૂક્યું હોય, તે બેસે અહીં.

હાથ પોતાનો ય બીજો જાણવા પામે નહિ  
કીડિયારું એમ પૂર્યું હોય તે બેસે અહીં.

એટલો લાયક ખરો કે હું અહીં બેસી શકું ?  
એટલું પોતાને પૂછ્યું હોય તે બેસે અહીં

જે ક્ષણે પોતાને પૂછ્યું હોયની બીજી ક્ષણે  
આ સભામાંથી જે ઊઠ્યું હોય તે બેસે અહીં.

(‘યદા તદા ગઝલ’માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

સમાનાર્થી શબ્દ/શબ્દાર્થ

સૂર્ય ભાસ્કર, રવિ, આદિત્ય; હાથ હસ્ત, કર, પાણિ; ચરણ પગ ક્ષણ પળ, ઘડી

વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો

લાયક × ગેરલાયક; ઊઠવું × બેસવું

રૂઢિપ્રયોગ

આંસુ-લૂછવું - દુઃખ દૂર કરવું; સૂર્ય તપવો - પ્રગતિના શિખર પર હોવું

## સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નો સાથે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરાની (✓) નિશાની કરો.

(1) ‘સૂર્ય તપતો હોય એનો મધ્યમાં’નો અર્થ....

(a) વૈશાખ મહિનાનો સૂર્ય

(b) લાલ ધગધગતો ગોળો

(c) પ્રગતિની ટોચે હોવું

(d) સૂર્ય અને ચન્દ્રની મધ્યમાં

(2) કવિ કઈ રીતે આપેલ દાનને ઉત્તમ માને છે ?

(a) ગુપ્ત રીતે દાન આપ્યું હોય

(b) હાથથી દાન આપ્યું હોય

(c) દાનની ખૂબ જ જાહેરાત કરી હોય

(d) દાન આપ્યું જ ન હોય

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) માણસની નમ્રતા કવિએ કઈ પંક્તિ દ્વારા દર્શાવી છે ?

(2) કવિએ સભામાં બેસવા માટેની લાયકાત કઈ ગણાવી છે?

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) બીજાના દુઃખે દુઃખી થવાની સંવેદનાને કવિ શું કહીને સમજાવે છે ?

(2) દાનનો મહિમા કવિ કયા ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવે છે ?

4. નીચેના પ્રશ્નોના સવિસ્તર ઉત્તર લખો.

(1) માણસની સભાપાત્રતાની યોગ્યતા ગઝલને આધારે સમજાવો.

(2) અંતિમ બે શેરને આધારે આત્મનિરીક્ષણ અને પ્રામાણિકતા સમજાવો.

## વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- પ્રાર્થનાસભામાં મુશાયરાનો કાર્યક્રમ રાખો.
- આ ગઝલનું ભાવવાહી પઠન કરો.
- ગુજરાતના જાણીતા ગઝલકારોની ગઝલો સાંભળો.
- નેટ પરથી ગુજરાતી ગઝલો ડાઉનલોડ કરી સાંભળો.

## ભાષા-અભિવ્યક્તિ

ગઝલની બે પંક્તિઓ મળી એક ‘શેર’ બને છે. અહીં પ્રથમ શેરમાં અને ત્યારબાદ દરેક શેરના અંતમાં ‘હોય, તે બેસે અહીં’ શબ્દો એકસરખી રીતે વપરાયા છે. આ શબ્દો ‘રદીફ’ તરીકે ઓળખાય છે. આ શબ્દોની આગળ ‘લૂછ્યું’, ‘દુખ્યું’, ‘ઝૂક્યું’, ‘પૂછ્યું’, ‘ઊઠ્યું’ પ્રાસસભર રીતે ગોઠવાયા છે. આ શબ્દો ગઝલમાં ‘કાફિયા’ તરીકે ઓળખાય છે તે ધ્યાનમાં લો. વળી ‘તે બેસે અહીં’ના પાંચ અક્ષરના રદીફમાં કવિએ કેટકેટલા અર્થો ભરી દીધા છે, અર્થની શક્યતાઓ ચીંધી છે તે પણ સમજો.

“જે ક્ષણે પોતાને પૂછ્યું હોયની બીજી ક્ષણે,

આ સભામાંથી જે ઊઠ્યું હોય તે બેસે અહીં.”

પાત્રતા હોય તે બેસે અહીં-એ ભાવના દઢીકરણ પછી કવિ અંતિમ શેરમાં ભાવપલટો કરાવે છે. કવિ કહે છે પોતાને

પૂછ્યા બાદ જે ઊઠી ગયું હોય (!) તે બેસે અહીં ! આ વિરોધાભાસને સમજો અને માણો.

કોઈ વાર સર્જક બે ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિ કે મનોભાવને પડખેપડખે મૂકીને કેવું કામ લેતા હોય છે તે આ ગઝલને આધારે સમજો.

### શિક્ષકની ભૂમિકા

- શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓને રદીફ અને કાફિયા આપીને તેને આધારે શેર બનાવવાનું કહેવું.
- સુકૃત (સારાં કર્મો) કર્યા હોય તે દરેક સ્થળે ઉત્તમ સ્થાન પામે છે. તે માટે પરોપકારી, સહૃદયી, નમ્ર, દાની, સ્વદર્શની, વિવેકી અને સજ્જન બનવું જરૂરી છે. પોતાની જાતને સભાપાત્ર બનાવવા માટે, ગૌરવભર્યા સ્થાને બેસવાના હકદાર બનાવવા માટે ઉપર્યુક્ત ગુણો વ્યક્તિમાં વિકસે તે અનિવાર્ય છે તે વિશે વિદ્યાર્થીઓ સાથે ચર્ચા કરવી
- ‘પથ્થર થરથર ધ્રૂજે’ જેવા કાવ્યનો સંદર્ભ આપી પ્રસ્તુત કાવ્યના ભાવ સાથે તુલના કરવી.

